

ВИДИ І ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ВПЛИВОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

TYPES AND FORMS OF INTERACTION UNDER THE INFLUENCE OF THE NEW PROCEDURAL LAW

Малярова В.О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри криміналістики та судової експертології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Дмитрієва Л.В.,

*ад'юнкт
Харківського національного університету внутрішніх справ*

У статті на основі вивчення слідчої та судової практики, чинного кримінального процесуального законодавства та наявних наукових класифікацій принципів, видів та форм взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими органами, установами, організаціями, надано авторське бачення та пропозиції щодо розглянутої проблематики.

Ключові слова: кримінальне провадження, розкриття та розслідування злочину, взаємодія на досудовому слідстві.

Анализируя материалы следственно-судебной практики, действующее уголовное процессуальное законодательство Украины, а также существующие в криминалистике классификации принципов, видов и форм взаимодействия следователя с оперативными подразделениями и другими органами, учреждениями, организациями, в статье на основе авторского видения представлены некоторые предложения по рассматриваемой проблематике.

Ключевые слова: уголовное производство, раскрытие и расследование преступления, взаимодействие на досудебном следствии.

On the basis of investigation and study of jurisprudence, the current criminal procedural law and existing classifications of scientific principles, types and forms of interaction between the investigator and the operational departments and other agencies, institutions, organizations, given the author's views and proposals on copyright issues considered.

Key words: criminal investigation, detection and investigation of crime, cooperation on the investigation.

Постановка проблеми. Цілком зрозуміло, що однією з найважливіших умов ефективного розкриття, розслідування та запобігання злочинам є здійснення ефективної організації взаємодії слідчих з оперативними підрозділами та іншими органами, установами, організаціями. Питанням взаємодії слідчого з оперативними підрозділами присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів. Однак із введенням у 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу ці питання набули гострої актуальності не тільки для науковців в області криміналістики та кримінального процесу, а й для практичних працівників.

Стан опрацювання. В юридичній літературі питання взаємодії були предметом дослідження в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних авторів: Г.В. Андрєєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, П.Д. Біленчука, І.О. Возгріна, І.Ф. Герасимова, В.С. Кузьмічова, В.В. Лисенка, В.Г. Лукашевича, Г.А. Матусовського, В.Г. Танасевича, В.М. Тertiшника, В.Ю. Шепитька, М.П. Яблокова. Взаємодія є одним із ключових категорій кримінального процесуального права та криміналістики. У зв'язку з тим, що чинним кримінальним процесуальним законодавством поняття взаємодії не визначено, не має єдиної точки зору щодо її суті та змісту серед вчених та практиків. Взаємодію можна розглядати як сумісну узгоджену діяльність самостійних в організаційному плані суб'єктів, спрямовану на комплексне вирішення загальних задач і здійснювану з використанням передбачених законом

та нормативними актами методів та засобів, які при-
таманні кожній стороні взаємодії [1, с. 483–484].

Відповідно до предмета криміналістики, взаємодія розглядається з точки зору закономірностей слідоутворення, виявлення, вилучення, фіксації та дослідження слідів з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, згідно зі ст. 2 КПК України. Питання взаємодії можуть розглядатися тільки між суб'єктами розслідування, які здійснюють пізнавальну діяльність під час досудового розслідування, з обов'язковою взаємною незалежністю.

У криміналістичній літературі виділяють загальні та спеціальні принципи взаємодії. Загальні принципи поширюються на всіх суб'єктів взаємодії. Спеціальні принципи взаємодії розподіляються між окремими її учасниками. До них належать: процесуальна самостійність суб'єктів взаємодії, законність, поділ компетенції між учасниками взаємодії, нерозголошення учасниками взаємодії інформації отриманої при її реалізації, узгодженість планування та виконання дій учасниками взаємодії, наявність обміну інформацією тощо [2, с. 72–74].

Мета статті. У першу чергу, зі складнощами в щоденній, рутинній, складній роботі на досудовому розслідуванні у взаємодії з розкриття, розслідування злочинів, встановлення та затримання осіб, причетних до вчинення злочинів, і, що важливо, до збирання доказів і формування доказової бази з кримінального провадження, стикаються практичні пра-

цівники – слідчі й оперативники. У цій статті ми розглянемо деякі проблемні питання взаємодії, з якими стикаються слідчі та інші учасники кримінального судочинства на досудовому слідстві під час роботи зі злочинцями, вчиненими неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, слідчий найчастіше взаємодіє з оперативними підрозділами. Отже, до спеціальних принципів взаємодії слідчого з оперативними підрозділами належать: дотримання загальних засад кримінального провадження, предметність, систематичність, плановість, професіоналізм, оперативність, оптимальність, відповідальність слідчого за швидке, повне та неупереджене розслідування, самостійність слідчого у процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється, активне використання методик, наукових і технічних досягнень у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, оптимальне використання наявних можливостей слідчих і оперативних підрозділів у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих підрозділів з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ під час попередження, виявлення й розслідування злочинів, яка покладається на начальників територіальних органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування [3, с. 72–74; 4, с. 287].

Існують різні підстави до класифікації форм взаємодії. Це зумовлено різноманітністю її суб'єктів, змісту та тривалості. Отже, виділяють такі види взаємодії, класифіковані залежно від:

1) характеру дій, що виконуються (провадження слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових дій, або допомога у проведенні слідчих (розшукових) дій);

2) проміжку часу, протягом якого здійснюється взаємодія (разова, періодична, постійно діюча) [4, с. 17].

Залежно від закріплення форм взаємодії у законодавстві їх поділяють на процесуальні та непроцесуальні.

Розмежування форм взаємодії під час розслідування злочинів має важливе практичне значення. Так, порушення процесуальних форм взаємодії може призвести до неможливості використання у кримінальному судочинстві отриманих у результаті такої взаємодії даних як доказової інформації.

У свою чергу, порушення організаційних форм, хоча і може заподіяти шкоду охоронюваним інтересам, не пов'язане із процесуально-правовими наслідками.

Намагання віднести до процесуальних усі форми взаємодії, які передбачені законами та підзаконними нормативними актами [5, с. 68], з нашої точки зору, є необґрунтованим, оскільки процесуальні форми взаємодії є діяльністю, яка заснована тільки на нормах закону. Їх не варто плутати з організаційними формами взаємодії, які ґрунтуються на положеннях інших нормативно-правових актів, що регламенту-

ють питання взаємодії слідчого з оперативними підрозділами.

Проведений нами аналіз матеріалів слідчо-судової практики, кримінального процесуального законодавства, а також криміналістичної літератури дає змогу віднести до процесуальних форм взаємодії, які найчастіше використовуються під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, такі:

1. здійснення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій за письмовим дорученням слідчого (ст. 41 КПК України);

2. залучення спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій;

3. проведення судових експертиз (ст.ст. 242–243 КПК України);

4. здійснення приводу підозрюваного, свідка (ст. 140 КПК України);

5. затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України);

6. законне затримання підозрюваного (ст. 207 КПК України);

7. участь понятих у проведенні слідчих (розшукових) дій (п. 7 ст. 223 КПК України);

8. використання конфіденційного співробітництва (ст. 275 КПК України). На наш погляд, законне затримання, участь понятих та конфіденційне співробітництво є процесуальними формами взаємодії слідчого з громадськістю під час досудового розслідування;

9. здійснення розшуку підозрюваного оперативними підрозділами за дорученням слідчого, прокурора (ст. 281 КПК України);

10. здійснення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ст. 132 КПК України, ст. 3 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»);

11. виконання адміністрацією місць попереднього ув'язнення вимог слідчого про виклик підозрюваного; передачі скарг, заяв і листів підозрюваного (ст.ст. 13, 21 Закону України «Про попереднє ув'язнення»).

Дослідження процесуальних форм взаємодії, які відбуваються під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, дає змогу стверджувати, що центральне місце тут посідає виконання оперативним підрозділом доручень слідчого. Згідно з ч. 2 ст. 41 КПК України, співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою. Не допускається надання слідчим неконкретизованих доручень без встановленого строку їх виконання. Отже, у дорученні слідчий має чітко визначити конкретні гласні та негласні слідчі (розшукові) дії.

Згідно зі ст. 246 КПК України, всі визначені законом негласні слідчі (розшукові) дії можна проводити тільки у кримінальних провадженнях щодо тяжких і особливо тяжких злочинів. Отже, обрання видів негласних слідчих (розшукових) дій під час розслі-

дування тяжких і особливо тяжких злочинів (зокрема зґвалтувань), вчинених неповнолітніми, залежатиме від слідчих ситуацій.

Відзначимо, що найчастіше під час встановлення особи неповнолітнього злочинця, який скоїв тяжкий або особливо тяжкий злочин, проводиться така негласна слідча (розшукова) дія, як встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу зв'язку (ст. 268 КПК України). За допомогою вказаної негласної слідчої (розшукової) дії можна встановити місце, час вхідних і вихідних з'єднань абонента, дані абонента (прізвище, ім'я, по батькові), номер телефону, ІМЕІ-код мобільного пристрою.

Проведений нами аналіз матеріалів слідчо-судової практики, а також криміналістичної літератури і нормативної бази дає змогу віднести до *непроцесуальних форм* взаємодії, які найчастіше використовуються під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми:

1. створення слідчо-оперативних груп (СОГ), порядок створення яких, на відміну від створення групи слідчих (ст. 39 КПК), не регламентується кримінальним процесуальним законодавством. У зв'язку з цим доцільно доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України положеннями, які будуть чітко визначати підстави, порядок створення та функціонування слідчо-оперативних груп, права та обов'язки їх учасників;

2. розроблення спільних планів проведення слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій. Ця форма взаємодії здійснюється на підставі взаємного обміну інформації та висування версій. Водночас вирішується питання щодо черговості проведення слідчих (розшукових) дій, розподілу обов'язків між учасниками взаємодії;

3. розроблення сумісних організаційних заходів з ефективного використання криміналістичних засобів і методів у процесі розслідування злочинів;

4. взаємний обмін інформацією. Своєчасний обмін інформацією між суб'єктами, що взаємодіють, суттєво підвищує ефективність діяльності СОГ і дає змогу слідчому: а) визначати напрями пошуку доказової інформації; б) установити послідовність проведення процесуальних дій; в) прогнозувати поведінку учасників процесу; г) здійснювати контроль та координацію суб'єктів;

5. надання допомоги наявними силами і засобами (наприклад, передача технічних засобів);

6. консультативно-довідкова діяльність;

7. проведення спільних нарад;

8. обговорення і підбиття підсумків спільної діяльності за конкретними кримінальними провадженнями.

Організаційно-тактичні форми взаємодії а) є результатом практики розслідування злочинів; б) не знаходять свого закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві й лише окремі з них регламентовані відомчими нормативними актами. Водночас, до організаційно-тактичних форм взаємодії належать: 1) сумісний аналіз даних, отриманих у результаті проведення оперативно-розшукових захо-

дів; 2) взаємний обмін інформацією; 3) створення слідчо-оперативних груп [7, с.70].

Безумовно, організаційно-тактичні форми є результатом саме практики розслідування окремих видів злочинів. Вони не знаходять свого закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві, й лише окремі з них регламентовані відомчими нормативними актами.

До суб'єктів взаємодії у криміналістиці, перш за все, належать оперативні підрозділи правоохоронних органів [8, с. 404]. Це пояснюється тим, що, незалежно від виду злочину, слідчий звертається за допомогою до оперативних підрозділів із метою отримання орієнтуючої інформації про обставини події, сумісного обговорення версій та планування розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій. Залежно від виду злочинів до суб'єктів взаємодії також належать контролюючі та інспекційні органи, спеціалісти, експерти, засоби масової інформації, громадськість [9, с. 31–32].

Отже, розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, потребує допомоги органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей.

Аналіз криміналістичної літератури та матеріалів слідчо-судової практики дає змогу до суб'єктів взаємодії під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, віднести:

1) оперативні підрозділи; спеціальні підрозділи поліції у справах дітей; 2) служби дільничних інспекторів поліції; спеціальні органи і служби у справах дітей та установи для дітей; 3) навчальні заклади (школи, гімназії, ліцеї, технікуми, інститути тощо); 4) підприємства, установи, організації будь-якої форми власності; 5) експертні установи, окремих експертів та спеціалістів; 6) засоби масової інформації та громадськість.

Під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, залежно від виду злочину, способу його вчинення та слідів, слідчий здійснює взаємодію з різними експертними установами та спеціалістами.

Із засобами масової інформації під час розслідування, наприклад, зґвалтувань, вчинених неповнолітніми, слідчий взаємодіє з метою:

– встановлення осіб, які знають місцезнаходження розшукуваного;

– спонукання осіб, що володіють доказовою або орієнтуючою інформацією, довести її до відома слідчого;

– спонукання читачів, телеглядачів та радіослухачів вжити заходів до усунення виявлених під час розслідування обставин, що сприяли вчиненню злочинів;

– інформування населення про реальні події з метою попередження або спростування чуток;

– дезінформації осіб, що мають відношення до вчинення злочину;

– спонукання учасників злочину до скоєння дій, які їх викривляють;

– орієнтування громадян на вжиття заходів щодо забезпечення своєї особистої безпеки;

– використання матеріалів засобів масової інформації з метою здійснення оперативно-розшукових заходів. Наприклад, оприлюднивши в засобах масової інформації фотографію, слідчий позбавляє цю особу можливості використовувати свої документи. Одночасно через засоби масової інформації можна впливати на прийняття цієї особою рішень у потрібному для слідчого напрямку [10, с. 275–302].

Щодо взаємодії слідчого з громадськістю, допомога громадськості під час розслідування зазначених злочинів полягає:

- у безпосередньому виявленні та припиненні громадянами злочинів;
- сприянні в розшуку і затриманні злочинця;
- повідомленні правоохоронним органам даних, які допомагають розкриттю злочинів;
- в участі у підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій;

– з'ясуванні причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів. Так, згідно з ч. 7 ст. 222 КПК України, слідчий взаємодіє з окремими громадянами з метою залучення їх до проведення слідчих (розшукових) дій як понятих. Крім того, згідно з ч. 6 ст. 246 КПК України, до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися особи, які конфіденційно співпрацюють із правоохоронними органами.

На наш погляд, до окремого виду взаємодії слідчого з громадськістю можна віднести особисту поруку, яка регламентується ст. 180 КПК України.

До спеціальних органів і служб у справах дітей та установ для дітей належать:

- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральні органи виконавчої влади,

що реалізують державну політику у сфері сім'ї та дітей;

- приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
- школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
- центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;
- спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;
- притулки для дітей;
- центри соціально-психологічної реабілітації дітей;
- соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [11].

Висновки. Отже, з нашої точки зору, суб'єктів взаємодії доцільно класифікувати на дві групи: 1) спеціалізовані суб'єкти; 2) неспеціалізовані суб'єкти.

До спеціалізованих суб'єктів належать ті суб'єкти, для яких виявлення та розслідування злочинів є головним завданням. Це – оперативні підрозділи, експертні підрозділи, служби дільничних інспекторів поліції, спеціальні органи і служби у справах дітей.

До неспеціалізованих суб'єктів належать навчальні заклади, підприємства, установи, організації, засоби масової інформації, громадськість. Значимо, що для цієї групи суб'єктів взаємодії протидія злочинності не входить до кола їх завдань.

Запропонована класифікація суб'єктів взаємодії під час розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки визначає зміст та форми взаємодії, що, у свою чергу, сприяє забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Криміналістика : учебник для вузов / Аверьянова Т., Белкин Р., Корухов Ю., Росинская Е. – М. : Издательство НОРМА, 2000. – 990 с.
2. Топчий В. Принципи взаємодії слідчого й оперативного працівника органів внутрішніх справ при розкритті та розслідуванні злочинів // Підприємництво, господарство і право. – 2015. – № 3 (231). – С. 71–75.
3. Таран О. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : [монографія] / О. Таран. – К. : «ДІЛ», 2012. – 352 с.
4. Усынин В. Процессуальные формы взаимодействия органов предварительного следствия и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность, по уголовным делам на досудебных стадиях уголовного процесса : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / В. Усынин ; Удмуртский государственный университет. – Ижевск, 2005. – 196 с.
5. Тюрин Н. Формы оперативно-розыскной и следственной деятельности / Н. Тюрин // Правовые проблемы укрепления российской государственности. – Ч. 10. Проблемы уголовного процесса в свете нового Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации : сб. статей / под ред. Ю. Якимовича. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2002. – С. 67–72.
6. Криміналістика : учебник : в 3 ч. – Ч. 2. Криминалистическая тактика / под ред. Г. Мухина. – 2-е изд., испр. – Минск : Акад. МВД, 2010. – 243 с.
7. Криміналістика : [учебник] / отв. ред. Н. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2005. – 781 с.
8. Белкин Р. Криминалистическая энциклопедия / Р. Белкин. – 2-е изд. доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
9. Бахин В. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962–2002) / В. Бахин. – Киев, 2002. – 268 с.
10. Біленчук П. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навчальний посібник / П. Біленчук, А. Гель, Г. Семаков. – К. : МАУП, 2007. – 512 с.
11. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України станом на 23.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.